

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовео комисију На својој XXXII седници одржаној 21. јуна 2012. године, Наставно-научно веће Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду, именовало је Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Александра Терзић под насловом "Терђаве на Дунаву у Србији – потенцијал формирања културних рута" .
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: <ul style="list-style-type: none">• др Олга Хаџић, редовни професор Природно-математичког факултета у Новом Саду, Департмана за географију, туризам и хотелијерство, ужа научна област: Туризам, 18.11.2008. председник• др Снежана Бесермењи, редовни професор Природно-математичког факултета у Новом Саду, Департмана за географију, туризам и хотелијерство, ужа научна област: Друштвена географија, 07.03.2011., члан• др Анђелија Ивков Цигурски, ванредни професор Природно-математичког факултета у Новом Саду, Департмана за географију, туризам и хотелијерство, ужа научна област: Друштвена географија, 01.05.2010., ментор• др Добрица Јовичић, ванредни професор Географског факултета у Београду, ужа научна област: Туризам, 15. 04.2008., члан
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
1. Име, име једног родитеља, презиме: Александра (Миломир) Терзић
2. Датум рођења, општина, држава: 07. 01. 1984., Крушевац, Република Србија
3. Назив факултета, назив студијског програма дипломских академских студија – мастер и стечени стручни назив Природно-математички факултет у Новом Саду, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Туризам, Дипломирани менаџер у туризму.
4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија: 14.12.2007., доктор наука из области туризма
5. Назив факултета, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране: –
6. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:--

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

„ТВРЂАВЕ НА ДУНАВУ У СРБИЈИ – ПОТЕНЦИЈАЛ ФОРМИРАЊА КУЛТУРНИХ РУТА“

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација садржи укупно 265 страна, 109 литературна навода, 51 табела, 52 слике, 9 графикона, 3 карта, 7 скица и 8 прилога. Поред Предговора, Биографије и Кључне документацијске информације, као издвојених делова у раду, докторска дисертација садржи укупно десет поглавља:

1. Увод (5-6. стране)
2. Предмет, задаци, циљеви, хипотезе и методологија научног рада (7-13. стране)
3. Културно наслеђе, културни туризам, културне руте (16-39. стране)
4. Културна рута „Тврђаве на Дунаву“ у Србији (39-134. стране),
5. Анализа потенцијала за развој културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији (135-170. стране)
6. Истраживање туристичког тржишта (171-194. стране)
7. Формирање туристичког производа „Тврђаве на Дунаву“ у Србији (195-235. стране)
8. Закључна разматрања (236-240. стране)
9. Литература и извори (241-246. стране)
10. Прилози (247-261. стране)

Поглавља означавају следеће целине:

Увод (од 5. до 6. стране), 2. Предмет, задаци, циљеви, хипотезе и методологија научног рада (од 7. до 13. стране), 3. Културно наслеђе, културни туризам, културне руте (од 16. до 23. стране), 4. Културне руте (од 24. до 31. стране), 5. Туристичка интерпретација и анимација (од 35. до 38. стране), 6. Дефинисање културне руте “Тврђаве на Дунаву” у Србији (од 39. до 40. стране), 7. Туристичко-географски положај (41.- 43. стране), 8. Природно-географске карактеристике Подунавља у Србији (од 44. до 47. стране), 9. Друштвено-географске карактеристике Подунавља у Србији (од 47. до 62. стране), 10. Инфраструктурни и супраструктурни елементи неопходни за развој туризма на Дунаву (од 63. до 67. стране), 11. Тврђаве на Дунаву у Србији (од 68. до 108. стране), 12. Опште стање кључних ресурса и планови развоја културне руте “Тврђаве на Дунаву” у Србији (од 109. до 111. стране), 13. Програми интерпретације и анимације на културној рути “Тврђаве на Дунаву” у Србији (од 112. до 118. стране), 14. Туристичке манифестације на културној рути “Тврђаве на Дунаву” у Србији (од 119. до 126. стране), 15. Планови будућег развоја туризма и културних рута у региону Дунава у Србији (од 127. до 134. стране), 16. Културна рута “Тврђаве на Дунаву”- анализа окружења (PESTEL анализа) (од 136. до 139. стране), 17. Културна рута “Тврђаве на Дунаву”- туристичка валоризација (од 140. до 153. стране), 18. Анализа снага, слабости, шанси и претњи за туристички производ “Тврђаве на Дунаву” (SWOT анализа) (од 154. до 157. стране), 19. Примери успешних културних рута у Европи (BENCHMARK анализа) (од 158. до 162. стране), 20. Евалуација туристичког ланца вредности културне руте “Тврђаве на Дунаву”(од 163. до 166. стране), 21. Конкурентност Србије и тока Дунава као туристичке дестинације у глобалним туристичким токовима (од 167. до 170. стране), 22. Трендови у туризму (од 172. до 173. стране), 23. Туристички токови у Србији и региону Подунавља (од 174. до 176. стране), 24. Перцепције и ставови потенцијалних туриста и резидената о атрактивности културне руте (анкетно истраживање) (од 177. до 194. стране), 25. Туристички ресурси као основа развоја културног туризма и културних рута (од 196. до 198. стране), 26. Менаџмент и планирање развоја културне руте “Тврђаве на Дунаву” у Србији (од 199. до 200. стране), 27. Стратешко планирање развоја културне руте (од 201. до 208. стране), 28. Заштита, ревитализација и одрживи развој културних ресурса (од 209. до 218. стране), 29. Креирање визије и мисије културне руте “Тврђаве на Дунаву” (од 219. до 220. стране), 30. Сегментација туристичког тржишта (221. страна), 31. Људски ресурси потребни за развој културног туризма (од 222. до 228. стране), 32. Маркетинг туристичке руте (од 229. до 233. стране), 33. Позиционирање и брендирање културне руте “Тврђаве на Дунаву” (од 234. до 235. стране), 34. Закључна разматрања (од 236. до 239. стране), 35. Литература и извори (од 240. до 246. стране), 36. Прилози (од 247. до 261. стране).

Кроз поглавље **Увод** представљени су основни разлози одабира теме и проблематика истраживања, дефинисан је основни појам културног туризма и значај развоја културних рута у свету, и представљен је пројекат „Тврђаве на Дунаву“ као и институције које овакве пројекте спроводе. Такође дате су и неке основне напомене о кретању и развоју ове врсте културних туристичких производа у свету.

У поглављу **Предмет, задаци, циљеви, хипотезе и методологија научног рада** дефинисани су проблем и предмет истраживања, циљеви и задаци истраживања. Издвојене су научне хипотезе, коришћене научне методе и значај, односно друштвени и научни допринос докторске дисертације.

У оквиру поглавља **Културно наслеђе, културни туризам, културне руте** дефинисани су појмови културног наслеђа и културног туризма, те је дат је теоријски приказ основних карактеристика ових појмова и њихова веза са туризмом. Посебна пажња је усмерена на дефинисање појма културних рута, при чему су истакнути различити термини из стручне литературе и праксе, објашњени су и класификовани основни параметри неопходни за формирање културних рута. Такође је приказана и улога појединих институција које се баве формирањем ових рута, а затим је дат и преглед историјског развоја културних рута у Европи. У оквиру овог поглавља указано је и на значај туристичке интерпретације и анимације приликом формирања туристичких производа базираних на култури, као и основна средства која се користе за креирање успешних програма који у великој мери доприносе квалитету туристичког производа.

Кроз поглавље **Културна рута „Тврђаве на Дунаву“ у Србији** извршено је дефинисање културне руте, одређен је туристичко-географски положај и представљене су карактеристике подручја Подунавља кроз природно-географске и друштвено географске карактеристике подручја. Такође су представљени и основни ресурси који чине основу формирања културне руте – тврђаве на Дунаву, као и инфраструктурни и супраструктурни елементи неопходни за формирање и нормално функционисање туристичке руте. Кроз ово поглавље представљено је и оцењено опште стање ресурса и планови развоја туризма на овом подручју. Такође је извршена анализа манифестација, као и постојећих програма анимације и интерпретације на локалитетима које културна рута обухвата.

У поглављу **Анализа потенцијала за развој културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији** спроведен је низ аналитичких метода којим је извршена процена реалног потенцијала за формирање успешног туристичког производа базираних на културним ресурсима – тврђавама у Србији. Кроз примену анализе окружења (PESTEL анализу), кроз туристичку валоризацију, затим кроз SWOT и BENCHMARK анализу, затим кроз извршену евалуацију туристичког ланца вредности културне руте „Тврђаве на Дунаву“ дошло се до реалних закључака о потенцијалу развоја ове културне руте. Такође је извршена процена конкурентности Србије и тока Дунава као туристичке дестинације у глобалним туристичким токовима како би се стекао увид у стратешке предности и кључне туристичке производе којима би туристичка привреда Србије могла стећи неке конкурентске предности у односу на своје окружење. Анализе су спроведене на основу резултата проучавања документа и консултација са бројним субјектима у култури, образовању и туризму, на основу којих су изведене констатације и указано је на стратешке предности и недостатке за развој туризма на подручју Подунавља у Србији и изведен је закључак да посматрани простор поседује значајне потенцијале за формирање бројних облика туризма, а да посебан потенцијал имају културне руте.

Поглавље **Истраживање туристичког тржишта** обухватило је приказ актуелних трендова у туризму као и приказ туристичких токова у Србији, са посебним освртом на регион Подунавља. Анализирани су статистички подаци о посетама туриста у Србији и Подунављу за период 2001 – 2009., као и туристички промет на Дунаву у Србији (крстарења Коридором 7) чиме је указано на знатно повећање туристичког промета на овом подручју у последњих пар година. Ипак, посебна пажња усмерена је на анкетно истраживање перцепција и ставова резидентног становништва и потенцијалних туриста (домаћих и страних) о атрактивности подручја Подунавља у Србији, културне руте „Тврђаве на Дунаву“ и појединачних ресурса у оквиру ове руте. Потом су у наведеном контексту приказани и анализирани резултати анкетног истраживања и приказан значај заштите културне баштине у функцији развоја наведеног облика културног туризма. Добијени резултати на основу спроведених анкета указали су на позитивна мишљења и заинтересованост јавности за формирање културне руте и заштиту културних ресурса на овом подручју, као и перцепције о слабој заштити и лошој инфраструктури на локалитетима обухваћеним овом културном рутом.

У поглављу **Формирање туристичког производа „Тврђаве на Дунаву“ у Србији** приказана је основа за креирање овог туристичког производа културног туризма на овом простору. Разматрани су начини искоришћавања културних ресурса у туристичке сврхе, дефинисани су начини менаџмента и планирања развоја културне руте у Србији. Затим је приказан систем стратешког планирања развоја културних рута који је примењен на примеру руте „Тврђаве на Дунаву“, а затим су дефинисане и основе заштите, ревитализације и одрживог развоја културних ресурса у оквиру ове културне руте. У оквиру овог поглавља извршено је креирање визије и мисије културне руте, затим је извршена сегментација туристичког тржишта и људских ресурса неопходних за развој културне руте, а на послетку је дат и предлог адекватног маркетинга туристичке

руте „Тврђаве на Дунаву“. Кроз ово поглавље детаљно су приказани резултати истраживања, а изведене су и одређене констатације и предлози и уочена улога овог пројекта као модела развоја културних рута као посебног облика културног туризма на основу постојећих туристичких ресурса и планова развоја.

У **Закључним разматрањима** извршена је анализа постављених хипотеза истраживања при чему је извршено поређење постављених хипотеза и резултата добијених спроведеним истраживањем, а на основу којих су изведене оцене о постављеним хипотезама. Затим су изнесени најзначајнији резултати до којих је кандидат дошао у свим деловима докторске дисертације и константован је реални потенцијал за формирање културне руте на истраживаном подручју, дати су одређени предлози и наведене неопходне акције за даљи развој културне руте.

У поглављу **Литература и извори**, наведени подаци су изузетно обимни, актуелни (како домаћи тако и страни) и везани за истраживану проблематику.

У поглављу **Прилози** приказан је образац за идентификацију културних рута Савета Европе, затим су приказани и on-line анкетни упитници који су коришћени за мерење ставова туриста и резидената, медијски извештаји о пројекту “Тврђаве на Дунаву” и појединим пројектима који се тичу обнове тврђава, као и програм студијске туре “Тврђаве на Дунаву” организован од стране Министарства културе и туристички програм “Тврђаве на Дунаву” креиран за иностране туристе од стране туристичке агенције Магелан.

У поглављу **Списак карти, табела, графикона и слика** таксативно су приказани називи истих, као број страница на којој се налазе, што читаоцу омогућује лакши увид при прегледу рада.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Након уводног дела рада, у коме је формулисан проблем истраживања, у оквиру поглавља *Предмет, циљ, хипотеза и методе истраживања* кандидат је на адекватан начин објаснио предмет и циљ истраживања. Полазећи од претходно стечених сазнања, као и на основу проучавања изнете проблемтике и постављених циљева, кандидат је на свеобухватан начин поставио основну хипотезу истраживања и неколико подхипотеза, дефинисао методологију истраживања, којом ће се доћи до резултата и на основу којих ће се дати оцене о постављеним хипотезама.

У оквиру поглавља *Културно наслеђе, културни туризам, културне руте* кандидат је на јасан начин указао на различите термине из стручне литературе, али и праксе у којима се обухвата ова врста туризма. Такође детаљно је објашњен појам културног туризма и културних рута, а приказани су и облици појављивања овог облика туризма у свету. Приказана је и улога интерпретације и анимације као и основна средства која се примењују приликом формирања адекватних културних програма у циљу обогаћивања туристичке понуде на дестинацији. У овом поглављу је истакнута улога Савета Европе у формирању културних рута и наведена је листа до сада формираних културних рута у Европи, такође је наглашена и улога других институција у развоју културног туризма и промовисању културе. У овом поглављу аутор је посебан значај дао приказу значаја развоја културног туризма и указао на постојеће везе и односе између културног наслеђа и туризма.

Кроз поглавље *Културна рута „Тврђаве на Дунаву“ у Србији* кандидат је на прецизан и адекватан начин приказао подручје и основне ресурсе на коме се заснива културна рута. У овом поглављу кандидат детаљно описује стање тврђава као основних ресурса културне руте и кроз њихов историјски и архитектонски значај и постојеће објекте дефинише их као туристичке дестинације и потенцијал за афирмацију културног туризма. Потом је детаљно приказана материјалну основу туризма на посматраном подручју Подунавља и појединачним дестинацијама, наглашавајући да је изузетно важан квалитет смештајних и угоститељских капацитета, као и организованост других комлементарних фактора туризма, попут рекреације, здравствене заштите, културе и забаве. Кроз анализу стања ресурса и инфраструктурне базе за развој туризма, кандидат је поред осталог приказао и услове и начин развоја културне руте и могућности искоришћавања постојећих ресурса у туристичке сврхе.

Анализирањем туристичко-географског положаја и саобраћајног положаја, затим природне туристичке вредности Подунавља указује на основне вредности простора. Кандидат посебно обрађује најважније туристичке атрактивности посматраних дестинација и то културна добра, културно-историјске објекте градских језгара и посебно тврђава на току Дунава, као и делатности установа културе и културни живот у овим дестинацијама. Посебно је наглашен и значај интерпретације и анимационих програма на културној рути, као и постојање туристичких манифестација које представљају посебну атракцију за туристе. Такође, посебан акценат је дан на приказ стратешких и планских документа развоја туризма на свим нивоима организовања и указивање могућих правца и облика развоја културног туризма на подручју Подунавља у

Србији. Анализирајући наведене атрактивности кандидат посебно указује да културни динамизам и укупна атрактивност ових ресурса представља изузетан потенцијал за развој туризма на овом подручју.

У поглављу *Анализа потенцијала за развој културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији* спроведен је низ аналитичких метода којим је извршена процена реалног потенцијала за формирање успешног туристичког производа. Извршена је процена конкурентности Србије као туристичке дестинације и појединих елемената на којима би се туризам требао базирати. Посебан значај у овом поглављу има коришћење инструмента различитих аналитичких метода – PESTEL анализе и SWOT анализе, који су настали као резултат проучавања стратешких докумената и консултација са субјектима у туризму, образовању и култури на посматраном подручју, на основу чега је кандидат извео констатације и указао на стратешке предности и недостатке за развој туризма на овом подручју. Такође велики значај има и спровођење туристичке валоризације културне руте, односно ресурса који улазе у њен састав, као и бенчмарк анализе, при чему је приказан систем успешног спровођења програма културних рута ради разумевања и адаптирања успешних пракси у циљу у креирања културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији, а на примеру неколико културних рута у Европи и земаља у окружењу указан је и значај културних рута за развој културног туризма. указао на могуће правце и облике развоја културног туризма на посматраној дестинацији. Кандидат је анализирајући стратешка и планска документа развоја туризма на свим нивоима организовања и износећи чињенице добијене истраживањем, као и користећи бројне савремене аналитичке методе, навео моделе које треба користити у функцији развоја културних рута и указао на могуће правце и облике развоја културног туризма у Србији.

Кроз поглавље *Истраживање туристичког тржишта* кандидат је на јасан и сажет начин приказао актуелне туристичке трендове у свету, као и масовност туристичких кретања у Србији и Подунављу, и друге релевантне статистичке податке за неколико последњих година. Кандидаткиња анализира стање и трендове на међународном туристичком тржишту, са акцентом на регион, користећи податке релевантних међународних институција, које се баве истраживањем и праћењем туристичких токова. Оригиналност приказа података и анализе карактеристика туристичког промета истраживаног подручја огледа се и у чињеници да су поред званичних статистичких података коришћени и интерни подаци туристичких организација и других институција, што је омогућило аналитичније сагледавање карактеристика туристичког промета. Такође, кандидаткиња указује и на будуће трендове у процесу организовања и реализације нових конкурентних туристичких производа базираних на култури и креативности. Кроз спроведене и анализирани анкете и упитнике кандидат је дошао до релевантних чињеница потребних за сагледавање стања туристичких ресурса у Србији, испитани су ставови резидената и туриста, и наглашена су основна интересовања и потребе туриста, што има посебан значај за предузимање одговарајућих мера са аспекта развоја културног туризма и потенцијала формирања културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији. Кроз анализу анкетног истраживања се могу сагледати и неки од фактора и мотива посете туриста истраживаној дестинацији. Кандидат је детаљно разјаснио да уочени ставови туриста указују на велике тржишне потенцијале развоја туризма на подручју Дунава и културних рута, као и посебну атрактивност тврђава као туристичких ресурса на којима се културна рута заснива.

У поглављу *Формирање туристичког производа „Тврђаве на Дунаву“ у Србији* представља једно од значајних поглавља ове дисертације, јер је у њему кандидаткиња детаљно разјаснила функције и активности стратешког планирања и система менаџмента дестинације, које су најсложеније када су у питању комплексни системи као што је случај са културним рутама. у посебном одељку кандидаткиња је објаснила основну функцију менаџмента, појаснила процес и потребу анализе спољашњег и унутрашњег окружења, као и избор адекватне стратегије од стране менаџера, која је условљена захтевима тржишта и факторима из окружења, али и ресурсима којима располаже дестинација. Кроз стратешко планирање дефинисане су и основне фазе приликом креирања културних рута, које су неопходне за адекватно функционисање рута у туристичком систему. У следећем одељку, кандидаткиња је појаснила неопходност и основне принципе заштите, ревитализације, туристичког уређења простора и система одрживог развоја културних ресурса и дестинација културног туризма. Потом, кандидаткиња је указала на критичну функцију креирања визије и мисије развоја културне руте, као и адекватног брендинга руте. Извршена је и сегментација туристичког тржишта и указано је на основне групе туриста заинтересоване за овакве производе као и основни мотивациони систем на коме се заснивају културне руте као туристички производи. Такође је у оквиру овог поглавља наглашена улога људских ресурса, објашњена је и основна структура стејкхолдера, при чему је указано на интересне групе које се јављају у овом процесу и одређена је њихова улога у креирању туристичког производа базираног на културној рути. Кандидаткиња је у овом поглављу посебно нагласила значај адекватног маркетинга за успех и остваривање циљева који се желе остварити кроз фирмирање културне руте, а потом детаљно објашњава елементе маркетинг микса – елементе производа, цену и избор ценовне стратегије, промоцију, промотивне технике и комуникационе стратегије приликом развоја туристичког производа.

У поглављу *Закључна разматрања* кандидат је јасно образложио и поткрепио резултатима истраживања постављене хипотезе, које су у највећем делу докторском дисертацијом и потврђене.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. Прво навести најмање један рад објављен или прихваћен за објављивање у часопису са ISI листе односно са листе министарства надлежног за науку када су у питању друштвено-хуманистичке науке или радове који могу заменити овај услов до 01. јануара 2012. године.

У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду о томе.

Кандидат из ове научне области има укупно десет објављених научних радова и саопштења од којих: један рад из категорије М24, три рада из категорије М51, један рад из категорије М52, једно саопштење са међународног научног скупа штампано у целини (М33) и два саопштења са међународних научних скупова штампаних у изводу (М34), једно саопштење са националног научног скупа штампано у целини (М63) и једно саопштење штампано у изводу М64.

Stanojlović, A., Jovanović, G., Garača, V. (2010). Potential of Serbia to generate touristic flows in transition period. *Revista de tourism*, 9, pp. 40-48, Suceava. ISSN 1844 – 2994. M24

Научни рад се бави истраживањем генеративног потенцијала Србије у смислу емитовања туристичких токова. Генеративни региони су простори који генеришу туристичку тражњу. Важно је указати на потенцијал одређених земаља да генеришу туристичке токове. Ово је кључна чињеница за развој земаља дестинација у њиховом окружењу као и удаљених туристички дестинација. Ово истраживање испитује потенцијал Србије да генерише туристичке токове, данас и у будућности, главне дестинације српских туриста, нивое потрошње Срба на туристичке услуге и улогу туризма у општој култури живљења српских туриста.

Stanojlović, A., Ivkov-Džigurski, A., Dragin, A. (2010). The lack of interpretation at fortresses along the Danube in Serbia. *Geographica Timisiensis*, 19(2), pp.185-196, Timișoara. ISSN 1224-0079. M51

Научни рад се односи на процену нивоа презервације и интерпретације културног наслеђа у Србији. Указује се на то да је једно од основних правила у туризму то да је туристичка тражња директно зависна и базирана на атракцијама. Основа овог рада налази се у дискусији која разматра потенцијалне добити од повезивања интерпретације и споменика културног наслеђа. Базиран на литератури и истраживачким студијама овај рад указује на то да је интерпретација основна карактеристика адекватног система менаџмента културних ресурса. Истраживање се фокусира на пример тврђава у Србији, конкретно на посматрање неколико боље очуваних тврђава дуж тока Дунава. Он испитује активности и могућности посете и интерпретације на овим тврђавама, као и да разматра чињеницу да ове тврђаве имају велики потенцијал за будући туристички развој.

Stanojlovic, A., Ivkov-Dzigurski, A., Andrian, G., Aleksic, N., 2011. Comparative analysis of tourism potentials of Belgrade and Petrovaradin fortresses in Serbia. *Analele Universitati de Vest din Timisoara, GEOGRAFIE*, vol. XX, 2011, pp.5-22. M51

Предмет истраживања је упоређивање туристичких потенцијала две најпознатије и најрепрезентативније тврђаве на простору Србије – Београдске (Калемегданске) и Петроварадинске тврђаве. Приликом истраживања туристичког потенцијала Београдске и Петроварадинске тврђаве коришћена су два модела туристичке валоризације ради поређења резултата – квалитативно-квантитативни метод и метод Хилари ду Крос. Циљ рада је усмерен на налажење начина за бољу туристичку презентацију потенцијала тврђава, подстицање развоја додатних туристичких програма и побољшање пословних перформанси на овим локалитетима.

Станојловић, А., Ђурчић, Н., Павловић, Н. (2010). Туристичка валоризација локалитета „Лазарев град“ у Крушевцу. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“*, 60(2), стр. 77-92. M51

У раду се спроводи детаљна анализа потенцијала и туристичка валоризација локалитета „Лазарев град“ у Крушевцу. Указује се на чињеницу да је Крушевац град са богатом традицијом, дугом историјом, бивша средњовековна престоница Србије, али да његов значај као града слаби. Туристичка валоризација културног наслеђа је од великог значаја за планирање одрживог развоја културног туризма. Циљ овог рада је у спровођењу детаљне туристичке валоризације локалитета „Лазарев град“ ради процењивања мултипликативних, али углавном културно-историјских вредности, и на све могуће начине указати на потенцијал који би овај локалитет могао имати у процесу развоја туризма у Крушевцу.

Stanojloviћ, A. (2010). Средњеveковна тврђава Маглич као потенцијал за развој културног туризма. Зборник радова Департамента за географију, туризам и хотелијерство, 38, стр. 140–157, Нови Сад. ISSN: 1452-0133 M52

Научни рад се бави условима и потенцијалима за развоја средњеveковне тврђаве Маглич као ресурса адекватног за развој културног туризма. Велики број средњеveковних остатака градова и утврђења расут је по Србији. Данас највећи број средњеveковних утврђења има карактер рушевина и археолошких локалитета и налазе се у веома лошем стању. Средњеveковни град Маглич, је међу најочуванијим и најрепрезентативнијим средњеveковним тврђавама на простору Југоисточне Европе. Такође, овај споменик културе има и изузетни историјски и културни значај за нашу земљу, има повољан географски положај и изузетне потенцијале за укључивање у туристичку понуду Србије. Ипак, ова тврђава остаје по страни. Нема значајнијих инвестиција, заштита тврђаве је слаба, а посете туриста су све ређе. Одговарајућом валоризацијом ове тврђаве и њеном рестаурацијом и презентацијом, требало би је афирмисати и омогућити њено очување.

Andrian, G., Stanojlovic, A. (2011). The role of UNESCO designited sites in fostering sustainable tourism in South East Europe. 1st Scientific International conference TOSEE – Tourism in South East Europe: Sustainable Tourism - Socio-Cultural, Environmental and Economic Impact, 4–7 May 2011, Opatija, Croatia. Proceedings. pp.1-12. M33

Тема рада се односи на значај УНЕСКО-вих локалитета у побољшању одрживог развоја у Југоисточној Европи. У све више глобализовном и растућем туризму, значај сектора "туристичких ниша" као што је културни туризам и еко-туризам постаје од стратегијског значаја, посебно у време финансијске кризе. Локалитети Светске баштине и Резервати Биосфере играју све значајнију улогу у погледу развоја дестинација, пре свега услед њихове културне и природне јединствености и иконичног значаја. Први део рада анализира опште оквире који се односе на управљање УНЕСКО-вим локалитетима у светлу напредних теоријских приступа. У другом делу рада, конкретна улога додељивања овог статуса у унапређењу туризма и локалног развоја је узета у обзир, коришћењем ограничених квантитативних података који су тренутно доступни. Два специфична случаја – локалитети Светске баштине – са подручја Југоисточне Европе се конкретно разматрају – Национални парк Плитвице (Хрватска) и локалитет Гамзиград-Ромулијана (Србија) – који анализира ефекте проглашења УНЕСКО-вим локалитетом на посећеност од стране туриста, као и систем и унапређење управљања самим локалитетом.

Stanojlovic, A., Lukic, T., Curcic, N. (2011). The initiative for cultural tourism development in Serbia – Cultural route "Fortresses along the Danube". 2H2S Consortium europeen de Recherche en sciences humaines et sociales "L'invention de nouveaux territoires en Val de Loire, comparaisons europeennes", 18–23. July 2011, Pays de Loire, France. Proceedings. M34

Рад се бави истраживањем значаја развоја културног туризма и културних рута на простору Србије. Туризам и култура су препознати као два снажна покретача развоја широм света, а посебно у Европи, пре свега кроз економски развој и запосленост, али имају и пресудну улогу у неговању разумевања богатства разноврсности регионалних култура и већег вредновања заједничког наслеђа. Један од примера експанзије и диверзификације понуде у културном туризму је формирање културних итинерера, који се базирају на специфичним облицима културног наслеђа, а умрежавањем и интерпретацијом наслеђа на предвиђеној рути се добија високи квалитет туристичке понуде и туристичког доживљаја. Ово истраживање врши процену успешности једног од неколико пројеката формирања културних рута у Србији. "Тврђаве на Дунаву" у Србији је тема истоименог развојног пројекта спроведеног од стране Министарства културе Републике Србије у периоду од 2009 до данас, који је подржан од стране Савета Европе и УНЕСКО-а. На основу спроведеног истраживања испитана је и реална заинтересованост домаћег и страног туристичког тржишта за овај тип туристичког производа и на основу тога су донети закључци о могућностима реализације и даљег развоја овог пројекта.

Dragin, A., Ivkov-Dzigurski, A., Stanojlović, A. (2010). Cruising along the pan-european corridor VII – German tourists. 9th International Conference „Cohesion and Disparities – Regional Management, Peripheral Areas and Sustainable development – European Perspectives. 13-16.05.2010, Timisoara, Romania, Book of abstracts, pp. 31. M34

Истраживана област је Паневропски коридор 7 – Интернационални водени пут Дунава. Земље порекла туриста који су користили туристичке пакете овог типа су анализирани и потичу из Немачке, Аустрије, Словачке, Мађарске, Хрватске, Србије, Румуније и Бугарске. Циљ овог рада је утврђивање пола и старосне структуре туриста из Немачке, који су учествовали у крузинзима дуж Паневропског коридора 7, као и динамика њихових крстарења у односу на сезоне, са циљем упознавања са поменутиим тржишним сегментом крстарења дунавом, који може да омогући креирање и пласирање адекватније туристичке понуде. Узорак

представља 12.4% укупног туристичког промета у Новом Саду у 2007. години. Значај овог истраживања се односи на допринос знању о наутичком туризму који заузима све значајније место у туризму Европе, посебно када се односи на међународне туристе, односно интрарегионалну кохезију.

Станојловић, А. (2009). Средњевековна утврђења у Србији као потенцијал за креирање културних рута. Међународни научни симпозијум „Савремене тенденције у туризму, хотелијерству и гастрономији“, септембар 2009, Нови Сад, Србија. Зборник радова, стр 59-62, Нови Сад. ISBN: 978-86-7031-213-5. М63

Предмет истраживања је проучавање значаја двораца и утврђења у формирању туристичких рута као специјализованих туристичких производа, који су се у великом броју случајева показали као веома успешни на туристичком тржишту. Циљ овог истраживања је да укаже на потенцијал средњевековних тврђава у Србији за креирање туристичких рута у функцији развијања туристичког производа базираног на културној баштини. Током рада, коришћењем различитих извора података и анализирањем истих дошло се до закључка о реалном потенцијалу и адекватним мерама које је неопходно предузети да би се ови ресурси искористили у процесу развоја туризма Србије.

Станојловић, А., Пурић-Самарџија, Ј., Ђулић, М., Зечевић, Б. (2010). Потенцијал формирања тематске руте пива, вина и ракије у Војводини, II Конгрес географа Србије – На путу ка Европи, 10–11. децембар 2010, Нови Сад, Србија. Зборник апстраката, стр. 131. ISBN 978–86–7031–220–3. М64

Предмет истраживања је испитивање значаја развоја тематских рута, као специјализованог туристичког производа, који се показао као веома успешан у бројним случајевима. Основни циљ је указивање на потенцијал коришћења гастрономског сектора производње алкохолних пића на простору Војводине у Србији, у циљу креирања туристичке руте. Током процеса формирања туристичких рута било је неопходно омогућити стварање мреже свих релевантних актера, са циљем развоја тематског туристичког производа. Током извођења ове студије, главни фокус је на доношењу закључака о реалном потенцијалу и адекватним начинима коришћења ових ресурса у процесу развоја туризма Србије.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживањем подручја Подунавља у Србији као подручја простирања културне руте „Тврђаве на Дунаву“ као дестинације културног туризма истакнути су велики потенцијали и шансе за развој културног и других комплементарних облика туризма на овом подручју. У оквиру дисертације је истакнуто да културни туризам у глобалним размерама доживљава експанзију и све више се диференцира, те да културне руте, итинерери, путеви и стазе културне баштине добијају све више на популарности и значају. Истакнута је и улога и значај појединих институција у систему формирања и подршке развоју културних рута. Валоризација, туристички развој и економска корист фортификација базирана на принципима конзервације је ставка врло комплексног система менаџмента. Са јавним сектором и организацијама попут УНЕСКО-а и Савета Европе које играју водећу улогу у креирању културних рута и дестинација, ствара се нова форма културног туризма. Подршка међународних организација које дају подршку крирању друштвених мрежа и основних предуслова потребних за креирање културне руте, туристичке организације и надлежна министарства треба да предузму посебне акције за пружање подршке локалним иницијативама које имају за циљ очување културног наслеђа.

Такође се указује на то да је презентација културне баштине кроз итинерере сасвим у складу са преференцијама стратегије развоја културног туризма, а „туристичке руте“ су представљене и као приоритети националне стратегије развоја туризма, што се огледа у низу предложених и реализованих пројеката сличног типа. Истраживањем подручја простирања руте и атракцијске базе за развој туризма на овом подручју, указано је на изузетно богатство културним ресурсима и постојање реалног потенцијала за њихово активирање у оквиру система културне руте. Извршеним проценама потенцијала ресурса кроз методе туристичке валоризације и анализе снага, слабости, шанси и претњи дати су предлози стратегије за активирање културних рута и тврђава као кључних атракција.

Ниво очуваности и конзервације ових тврђава се знатно разликује од локалитета до локалитета. Такође, туристички развој и туристичка посета је знатно већа на појединим тврђавама у оквиру великих градова као што су Београд, Нови Сад и Смедерево, где су тврђаве у већој мери реконструисане и користе се у јавне и туристичке сврхе. Ове тврђаве имају пристојне инфраструктурне елементе, релативно добар систем менаџмента и маркетинга, као и бројне културне програме који се одржавају током године (махом током летњег периода). На овим тврђавама (Бачка, Петроварадинска, Београдска и Смедеревска тврђава) постоје

информативни центри и оне привлаче велики број туриста, домаћих и страних, док највећи број посетилаца чини локално становништво. С друге стране, мање фортификације смештене на подручју Ђердапа – тј. Рамска, Голубачка и тврђава Фетислам, прилично оскудевају у инфраструктурним елементима, тешко су доступне, не постоји адекватно управљање овим споменицима, а маркетинг готово да и не постоји, па их самим тим посећује веома мали број посетилаца. Да би се ове тврђаве туристички активирале неопходне су велике инвестиције и бројни пројекти, а пре свега изградња базне инфраструктуре и адекватно означавање и интерпретација на тврђавама у овом региону.

На основу спроведених истраживања, дошло се до закључка да већина тврђава на Дунаву у Србији има слабо изграђену инфраструктуру, те да су потребна велика улагања за туристичку афирмацију тврђава које се налазе на овом простору, а посебно оних које су укључене у формирање културне руте. Основне информације и интерпретација, као и анимациони програми на културној рути и самим тврђавама такође недостају, што представља још већи проблем пошто указује на неодговорност нације према свом наслеђу. Може се закључити да је генерални ниво интерпретативних и аниматорских садржаја на тврђавама у Србији дефинитивно сведен на минимум при чему се користе врло оскудни информативни извори који се најчешће могу срести у виду инфо табли, брошура и информација доступних у оквиру музеја који нуде и водичке службе, те је неопходно употпунити интерпретацију у погледу квалитетних и репрезентативно приказаних информација о самим локалитетима и њиховом културно-историјском значају. Главни разлог непостојања туристичког развоја када су у питању културни локалитети у Србији је пре свега слаба локална иницијатива, некреативност и недостатак финансијских средстава. Приказом система стејкхолдера на културној рути указано је на неопходност сарадње на више нивоа, али је такође и разграничена улога појединих актера, чијим би деловањем било обезбеђено правилно и успешно функционисање система културне руте.

Према општем мишљењу стручњака влада став да би опција Дунава могла да обезбеди најбоље краткорочне ефекте, а валоризација Дунава се сматра „quick win“, опцијом за Србију. На основу приказа и примене PEST анализе могу се приметити бројни проблеми који негативно утичу на развој културне руте „Тврђаве на Дунаву“, а то су пре свега политички и социјални проблеми који већ дуже време потресају Србију. Ипак, због све већег акцента који се ставља на развој туризма у Србији, као пре свега услужног, а не производног сектора привреде, јављају се изузетне могућности за развој различитих туристичких производа. Због уочавања изузетног потенцијала развоја туризма на Дунаву, што је скорашњи тренд у туристичкој индустрији Европе, формирање културне руте „Тврђаве на Дунаву“ се може посматрати као валоризовање најимпресивнијих културних атракција које се на овом сегменту Дунава кроз Србију могу афирмисати у туристичком смислу. Као највећи проблем код развоја туризма јавља се питање лошег општег стања туристичке инфра и супраструктуре на простору Србије, а самим тим и на простору Српског Подунавља, а посебно на локалитетима који улазе у састав ове културне руте.

Један од проблема је физичко стање културних ресурса, с обзиром на то да се већи број ових ресурса налази у прилично запуштеном стању, па су неопходне знатне инвестиције у њихову конзервацију и рестаурацију. Још један изузетно важан проблем представља слаба сарадња и проблем надлежности, с обзиром да се већина споменика који улазе у састав културне руте налази власништву општина у чијим оквирима се налази, под заштитом је Министарства културе, док је инфраструктура, просторно планирање и туристички развој у надлежности Министарства економије и регионалног развоја. Одређене ставке и објекти у оквиру културне руте, неопходне за њено креирање, налазе се у надлежности више страна, како јавних институција тако и приватних власника. Већи проблеми настају када се умешају различити политички правци који се веома често смењују, те се израђени пројекти и планови врло често мењају и бивају одобрани и поништавани у складу са мандатима политичких странака. Веома чест проблем је и недостатак у информисаности и међусобној размени информација на различитим нивоима, што је велика препрека приликом израде капиталних пројеката развоја туризма у Србији. Још један проблем је изражена корупција, те је одређеним „личностима“ дозвољена велика слобода и коришћење државног земљишта и неретко културних споменика у личне „комерцијалне“ сврхе, што често води ка уништењу одређених историјских и уметничких својстава самих споменика.

На основу дефинисаних снага и шанси код културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији може се закључити да регион Подунавља и културне атракције овог типа имају све предиспозиције за развој комплетне туристичке пронуде, пре свега због природног, културног и историјског богатства. Кључне снаге се ослањају на локацију културне руте на Дунаву, богатству културно-историјских ресурса ширег подручја као снажне туристичке атрактиве, младом и образованом стручном кадру чија је иницијатива усмерена ка развоју туризма, нови трендови у туризму и стратегија развоја туризма на подручју Дунава. Међу слабостима овог туристичког производа уочава се непрепознатљивост Србије као туристичке дестинације, што је делимично ублажено препознатљивошћу Дунава као пловног пута и међународне европске реке.

Јасно уочљив проблем је неафирмисаност културних туристичких атракција на овом простору, недостатак угоститељских капацитета и интерпретације, затим недовољан број стручних кадрова и недостатак локалних покретача туристичког развоја. Кључне слабости везују се за ограничен инвестициони прилив за туристичке

пројекте, неразвијен дестинацијски маркетинг и менаџмент систем, те саобраћајни инфраструктурни предуслови ефикасне туристичке комерцијализације овог туристичког производа. Снажан интензитет слабости је запажен код дестинацијског маркетинга обзиром на недостатак препознатљивог позиционирања дестинација у оквиру културне руте, недовољне финансијске и људске ресурсе туристичких организација, те одсуство функције планирања, развоја производа и координације интегралне туристичке понуде. Иако је веома значајна примена планског приступа даљег развоја туризма од стране локалних власти, треба указати на недостатак снажног управљачког модела за процес развоја туризма.

На основу спроведене туристичке валоризације донети су закључци о вредности културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији. Методом туристичке валоризације Х. ду Крос, културна рута као комплексна целина сврстава се у категорију **М (2,3)**, осредње вредности индикатора културна значајност/робусност и високе тржишне привлачности. У односу на претходно наведено објашњење, може се закључити да се овај културна рута сматра великом атракцијом региона и да има изузетно велики потенцијал за формирање атрактивног туристичког производа. Оцењено је да би културну руту „Тврђаве на Дунаву“ требало сврстати међу туристичке производе од националног значаја, односно врло доброг квалитета, а самим тим и високе туристичке вредности.

Анализа успешних рута у нашем окружењу и у Европи омогућила је да се уоче специфични апекти који су код свих рута присутни и самим тим се могу дефинисати као кључни за развој нових културних рута и програма. Све посматране руте су тематизоване, а јасно одређивање тематике се сматра обавезним како би се омогућило позиционирање културне руте на туристичком тржишту и креирање препознатљивог брэнда. Све наведене руте обухватају већи број тематски уклопљених атракција, али уводе се и друге нетематске атракције које допуњавају садржај и подижу квалитет и атрактивност руте. Може се уочити и да све успешне културне руте карактерише развијена туристичка инфраструктура и адекватни маркетинг, уз развијени систем означавања руте, креиран разноврсан промотивни материјал и слично.

Такође се истиче неопходност постојања развијеног система управљања туристичком рутом и адекватан маркетинг руте, који је институционализован, тако да о руте брине организација формирана специјално за потребе развоја и промоције руте. Увидом у постојећу праксу формирања културних рута у свету, као и развоја и начина управљања успешним рутама базираним на културном наслеђу, а имајући у виду постојећу структуру и карактеристике атракција у подручјима кроз које овакве руте пролазе, долази се до закључка да су кључни фактори успеха културне руте следећи: јединственост руте, одрживост, повезивање (паковање) атракција, обезбеђивање квалитетне инфра и супраструктуре, партнерство и умрежавање стејхолдера, потреба институционализованог система управљања и маркетинга руте, интерпретација и анимација на рути, стратешко планирање, брэндирање и позиционирање руте.

Ради формирања адекватног производа културне руте „Тврђаве на Дунаву“ базирани на тврђавама, у погледу садашњег стања ових ресурса, неопходно је детаљно истраживање постојеће туристичке понуде на самим локалитетима и у њиховој околини, као и плановима ревитализације ресурса и развијања нових програма интерпретације и анимације на овим локалитетима. Руте базирани на тематизи културног наслеђа у Европи које су формиране у протекле две деценије, а које се све више пропагирају, захтевају да се изгради јединствена позиција одређене тематске руте у свести потенцијалних посетилаца као различите и пуне незаборавних доживљаја. Таквом идејом би требало да се руководе и организације укључене у процес формирања културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији, ради омогућавања адекватног позиционирања једног оваквог туристичког производа. Уочавањем система реализације програма формирања културних рута и уочавањем постојећих проблема код културних ресурса у Србији, те интересовањем савремених туриста за културне садржаје, архитектуру и историју Србије, добијених на основу спроведених анкета, увиђа се значај и потенцијал који поседују тврђаве на Дунаву у Србији.

На основу добијених резултата може се закључити да већина страних и домаћих туриста сматра подручје Дунава и тврђаве на Дунаву у Србији атактивним туристичким ресурсима. Највећи број испитаника је током свог боравка у Србији посетио бар једну од наведених тврђава, при чему је највећи број посетио Београдску и Петроварадинску тврђаву. Одређени број туриста (пре свега крузери) посетио је већи број тврђава, укључујући тврђаве на Ђердапу, при чему нису приступали самим локалитетима. Као најатрактивније аспекте културне руте страни као и домаћи туристи издвајају архитектуру, уметност и манифестације, што је и логично због визуелног ефекта тврђава и атрактивних манифестација које се на њима одржавају. Велики број испитаника (61% страних туриста и чак 87% домаћих туриста) се изјаснио да би радо посетио културну руту „Тврђаве на Дунаву“ у будућности, при чему би преферирали готов туристички аранжман и брод или аутомобил као превозно средство.

Изнанађујућа је чињеница да се изузетно велики број страних туриста изјаснио да би радо посетио овакву културну руту у Србији, с обзиром на обиље сличних културних програма у суседним државама и упркос бројности оваквих споменика дуж целог тока Дунава. Такође, овако велика заинтересованост домаћег

тржишта за овим производом показује засићеност постојећим туристичким аранжманима агенција које углавном нуде „далеке“ дестинације и пре свега „Sun&Sea“ аранжмане (Грчка, Турска, Бугарска). Ипак, на основу добијених резултата може се закључити да је са аспекта тржишног позиционирања туристичког производа оправдано формирање културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији.

На основу спроведених истраживања донешен је закључак да тврђаве на Дунаву у Србији, с обзиром на њихов број, импозантност, историјски значај и позицију на Дунаву представљају изузетан потенцијал за развој културног туризма. С обзиром на њихов културно-историјски значај и културне програме (манифестације) који се на њима повремено организују, свих седам тврђава на Дунаву у Србији могу се укључити у понуду културног туризма Србије и наутичког туризма на Дунаву. Најважнији део туристичког развоја на Дунавским и свим осталим тврђавама је адекватна конзервација, менаџмент и интерпретација. Укључивањем ових средстава у развој културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији, она би свакако постала атрактивнија, посета локалитетима у њеном оквиру би порасла, а повећао би се и степен едукације како резидената тако и туриста о потреби заштите ових културних споменика. Концепт развоја културне руте је базиран на представљању хијерархијског система циљева, на чијем врху стоји конзервација као кључни циљ који је у сагласности са модерним економским и еколошким циљевима одрживог развоја. Економска предност инвестиција у валоризацију заштићених области и категорисаних споменика културе налази се у планском укључивању ових простора у националну туристичку промоцију, са специфичним маркетиншким структурама. Самим тим је потврђена основна хипотеза да је могуће формирати културну руту у Србији која ће се базирати на тврђавама као основним атракцијама.

У оквиру Закључних разматрања дисертације је истакнут и предвиђен начин на који би туристичке/културне руте заиста заживеле у Србији, а да би се то постигло потребно је:

- Идентификовати управно тело, институцију или агенцију која ће бити задужена да управља локалитетима и претворити туристичка места у дестинације са макар минималним могућностима пружања основних туристичких услуга (паркиралишта, тоалети, информативне и интерпретативне ознаке, и слично). Та агенција треба наћи и спонзоре за опремање руте, наћи сараднике и савезнике у туристичким организацијама (који би требали финансирати неке програме везане за руте), Министарству туризма и другим организацијама од интереса, као и радити на сталном обогаћивању понуде у оквиру руте. С друге стране, мора умети сарађивати и радити на продубљењу квалитета програма са стручњацима из области културе. Такође мора радити на маркетингу и активној промоцији итинерера, као и пратити начин на који се итинерер користи (укључујући и анкетирање свих примарних интересних група). Иако је потребно доста труда да се изврше иницијална истраживања и инвестиције да би се креирале културне руте, још више труда је потребно за одржавање и флексибилно прилагођавање новим развојним могућностима када су у питању ови комплексни туристички производи.
- Формирање културне руте „Тврђаве на Дунаву“ има карактеристике „top-down“ приступа (одозго према доле) што значи да је пројекат осмишљен без директног контакта са локалним заједницама у којима ће се одвијати. То може довести у питање његову одрживост, па је неопходно формирање тела које ће се бавити имплементацијом ове руте, које мора поштовати нужне кораке у том процесу. Треба проценити интерес локалних заједница за његов развој и у договору са њима разрадити детаљну доградњу и детаље формирања руте. Локална заједница у ужем смислу није једина интересна група у овом случају, тако да треба подстакнути сарадњу различитих интересних група, како би се обогатила понуда и постигли одређени циљеви. Умеће преговарања део је опште методологије која се примењује у овим случајевима, с тим да је потребно искуство, пошто се у неким случајевима ради о депопулираним местима, местима уз границу или сличним сложенијим околностима. Посебно треба стимулисати настанак и развој пружања услуга смештаја и исхране, тако да поједине регије осете што већу корист од туристичких посета.
- Ускладити критеријуме и поступке са постојећим иницијативама на тематским рутама. На пример, постоји неколико иницијатива за израду туристичке сигнализације и интерпретативних табли на подручју које се великим делом поклапа са оним наведеним у тематским итинерерима. Туристичке руте треба означити у простору, као што и објекте наведене у итинерерима треба опремити информативним таблама. Све то осим препознатљивог лога, треба одражавати исти приступ и начин презентације. Свака информативна табла треба бити разумљива сама за себе, али и повезана са осталим локалитетима у оквиру руте. Комуникативност тих информативних табли треба бити добра, посебно када је реч о археолошким локалитетима где више нема много надземних остатака архитектуре. За поједине локалитете би требало направити музеје или визиторске центре где би се понудиле информације, интерпретације и доживљаји везани за локалитете и теме. Они не би интерпретирали само културну баштину места у коме се налазе, већ и целокупну руту, односно феномен који је главна тема културне руте. Такви визиторски центри не морају бити захтевни и скупи попут музеја, а могу знатно унапредити ниво интерпретације и општих тема које покривају ове руте.
- У циљу сензибилизације што већег броја људи, треба организовати одговарајуће курсеве и посете

културним рутама за различите интересне и циљне групе: за локално становништво, школску децу, туристичке привреднике из Србије и Европе, припаднике медија, стручњаке у култури (посебно када су у питању ужи тематски итинерери). Као последица сензибилизације можда ће бити више оних који ће увидети лоше стање неког споменика, локалитета или дела града, па ће се повећати притисак или иницијатива за боље одржавање и конзервацију тих места. Посетиоци било којег места наведеног у итинерерима (рутама) свакако не би требало да верују да се ради о издвојеном, јединственом споменику или културном добру, већ о делу ширег историјског простора, односно културног контекста. Анимирати локалне заједнице да заинтересују туристе који стижу захваљујући културним итинерерима и за друге културне атракције и теме које њихово подручје нуди, можда чак и у облику локалних микро-рута, пре свега пешачких. На бази свих тих могућности потребно је штампати прикладне брошуре, а припадници локалних заједница требало би бити у стању и самостално интерпретирати сопствену баштину. Са њима треба искомуницирати и осмислити који то елементи нематеријалне културне баштине (обичаји, легенде, музика, вештине и друго) могу бити презентовани посетиоцима. Искористити локалне митове, легенде, предања и њихов садржај на различите начине укључити у туристичку понуду.

- Организовати курсеве, радионице и оживљавати неке замрле традиције и обичаје уколико локална заједница у томе препознаје свој сопствени културни интерес. На овакве иницијативе се могу надовезивати и теме из природне баштине, као и друге врсте развоја одрживог туризма, чиме ће се подстакнути жељена дисперзија посетиоца кроз регију.

- Укључити културне институције, просвету, удружења грађана и различите иницијативе и активности које ће квалитативно обogaћивати културни живот становништва на подручју простирања културне руте, а упоредо тиме и обogaћивати укупну туристичку понуду. Организовање средњовековних турнира, балова и призора из домена „живе историје“ може бити занимљив садржај за децу, младе, али и локално становништво које у тим програмима може препознати додатне делове споствене културне историје.

Пројектом „Тврђаве на Дунаву“ је предвиђено постављање информативних табли, организовање манифестација, а у први план је стављена промоција тврђаве на Дунаву. Културне руте и мреже имају карактеристику хоризонталности, тако да је њихово оснивање обично процес формулисан од стране виших институција, односно средства културног очувања и социјалног и економског развоја, као и регенерације локалитета, места и заједница.

Укључивањем значајнијих финансијских средстава у развој културне руте „Тврђаве на Дунаву“ у Србији, културна рута и саме тврђаве које се на њој налазе би свакако постале атрактивније, туристичка посета би порасла, као и степен едукације како резидената тако и туриста на подручју простирања руте. Након имплементације овог пројекта, очекује се побољшање укупне туристичке понуде Србије, а посебно понуде Дунавског региона и комплементарних могућности за наутичаре и туристе на крстарењима Дунавом.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Предузете истраживачке активности и коришћене статистичке методе, као и приказани резултати, представљају одговарајућу научну апаратуру, помоћу које је дата адекватна слика културног туризма и система формирања културних рута у Србији. Резултати истраживања прате постављене циљеве и задатке истраживања и приказани су јасно и прегледно помоћу табела, графикона и шема, уз одговарајућа тумачења у тексту.

Подаци добијени истраживањем су статистички обрађени помоћу адекватних статистичких анализа. Кандидат је резултате истраживања јасно и прецизно тумачио, вршећи компарацију са резултатима из других истраживања у земљи и иностранству. Наведена литература је врло обимна, савремена и везана за проблематику културног, едукационог туризма и уопште туризма. На основу начина приказивања и тумачења података, може се констатовати да рад садржи оригиналне научне резултате који задовољавају захтеве докторске дисертације.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:
1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме Докторска дисертација Александре Терзић написана је у складу са образложењем наведеним у пријави теме.
2. Да ли дисертација садржи све битне елементе Дисертација садржи све битне елементе који представљају оригиналан научни допринос у области изучавања културног туризма и туризма уопште.
3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци Резултати истраживања докторске дисертације Александре Терзић представљају прво детаљно истраживање потенцијала развоја културних рута и могућности развоја културних рута на подручју Подунавља у Србији базираних на тврђавама као основним ресурсима. До сада је ова област туризма искључиво теоријски образлагана, а слично истраживање није вршено на подручју Србије. Кандидат је користио оригиналну комбинацију метода за утврђивање стања развијености и могућности развоја културних рута на посматраној дестинацији. Такође, користећи оперативне методе и кроз вишегодишњу праксу и учешће у пројектима формирања културних рута кандидат је приказао и указао на могућности развоја нових облика туристичких производа базираних на културним ресурсима. На основу наведеног, може се констатовати да докторска дисертација Александре Терзић представља оригинални научни рад и пружа друштвени и научни допринос.
4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања У докторској дисертацији нема недостатака који би утицали на резултат истраживања.
X ПРЕДЛОГ:
На основу укупног сагледавања оцене докторске дисертације кандидата Александре Терзић, под насловом <i>„Тврђаве на Дунаву у Србији – потенцијал развоја културних рута“</i> , Комисија позитивно оцењује ову дисертацију и предлаже Наставно-научном већу Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду да прихвати позитивну оцену и одобри кандидату да докторску дисертацију јавно брани.

У Новом Саду, јула 2012.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

др Олга Хаџић, редовни професор
ПМФ у Новом Саду, председник

др Анђелија Ивков Цигурски, ванредни професор
ПМФ у Новом Саду, ментор

др Снежана Бесермењ, редовни професор
ПМФ у Новом Саду, члан

др Добрица Јовичић, ванредни професор
Географског факултета у Београду, члан